

УДК 658.115

Н.А. Дехтяр, канд. екон. наук, доц. кафедри фінансів ДВНЗ "Українська академія банківської справи Національного банку України"; О. В. Дейнека, здобувач кафедри фінансів ДВНЗ "Українська академія банківської справи Національного банку України"

ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСІВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРА ЯК СКЛАДОВОЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті досліджено сутність фінансів державного сектора економіки та визначено їх місце в системі державних фінансів України.

Ключові слова: фінансова система, державні фінанси, фінанси державного сектора економіки.

Постановка проблеми. В умовах розвитку ринкових відносин однією з основних умов ефективного функціонування економіки держави є створення досконалої фінансової системи, оскільки забезпечення належного рівня економічного зростання та поліпшення добробуту населення залежить саме від побудови ефективної фінансової системи країни. У вивченні даного питання значна роль належить дослідженню складу та функціональних елементів фінансової системи в цілому та визначення місця такої важливої ланки фінансової системи України, як фінанси державного сектора економіки. Роль та значення останніх недооцінено, насамперед, через невизначеність щодо складу державних фінансів та чіткого визначення сутності фінансів державного сектора економіки. Тому, на нашу думку, визначення місця та ролі фінансів державного сектора економіки є досить актуальним питанням в сучасних умовах, оскільки фінанси державного сектора економіки входять до числа індикаторів соціального та економічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню даної проблеми присвячено наукові праці ряду зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких: О.О. Єрмакова, І.О. Лютий, В.М. Опарін, В.Д. Василик, М.І. Карлін, В.Д. Базилевич та інші.

Метою статті є визначення сутності фінансів державного сектора економіки та дослідження їх місця у системі державних фінансів України.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою сферою фінансової системи будь-якої країни виступають державні фінанси. Саме вони забезпечують державу фінансовими ресурсами, необхідними для виконання економічних, соціальних та політичних функцій. Слід зазначити, що дослідження сутності та складу державних фінансів здійснювалися науковцями, починаючи з XV ст. Класичні постулати, які лежали в основі формування моделей державних фінансів, проіснували до 20-х років XX ст. Під впливом трансформаційних процесів в економіці з другої чверті XX ст. було започатковано новітній період розвитку моделей державних фінансів і на сьогоднішній день нараховується понад 20 різних моделей фінансових систем окремих держав [5]. Відповідно, склад і структура державних фінансів значною мірою визначаються моделлю фінансової системи держави.

В умовах змішаної економіки державні фінанси розвинених країн охоплюють такі ланки, як державний бюджет, місцеві бюджети, фінанси

державних підприємств, спеціальні урядові фонди тощо. Розглядаючи склад державних фінансів провідних країн світу за організаційною структурою, можна зазначити наявність ланок, що обумовлені специфікою інституціональної та територіальної організації державної влади відповідної країни. Слід зазначити, що поява у другій половині XX ст. у складі державних фінансів такої ланки, як фінанси державних підприємств, обумовлена необхідністю підтримання галузей економіки, важливих для задоволення окремих суспільних потреб [7]. Як свідчить проведений аналіз наукової літератури, існує декілька методичних підходів до виділення ланок державних фінансів та включення фінансів державного сектора економіки до тієї чи іншої сфери фінансової системи.

Сучасні науково-методичні підходи до визначення ланок державних фінансів можна згрупувати за наступними ознаками: за рівнем централізації та роллю у суспільному відтворенні. Відповідно і відношення щодо місця фінансів державного сектора і доцільності його виділення окремою ланкою в кожному підході суттєво різняться. Дослідження наукових праць з даної проблематики дає змогу зробити висновок, що російські та білоруські вчені-економісти розглядають фінансову систему як сукупність сфер і ланок фінансових відносин, в процесі яких формуються і використовуються різноманітні грошові фонди. Відповідно до наданого визначення фінансова система будується за рівнем централізації фінансових відносин і складається з централізованих і децентралізованих фінансів, які практично не відрізняються набором ланок, що їх утворюють. Але незважаючи на майже одностайну думку щодо складу фінансової системи, підходи до визначення в ній місця фінансів державного сектора суттєво відрізняються. Так, більшість науковців, зокрема Г. Грязнова, О.В. Маркіна, М.В. Романовський, О.В. Врублевська, Б.М. Сабанті, В. Ковальов, Г.Б. Поляк, А.М. Ковальова, М.Є. Заяц, М.К. Лисенко вбачають за доцільне відображати фінанси державних підприємств та організацій у складі фінансів суб'єктів господарювання, що розмиває результати діяльності даного сегмента по всіх секторах економіки і не дає змогу оцінити його вклад у економіку в цілому.

На противагу їм такі науковці, як А.З. Дадашев, Д.Г. Черник, В.М. Родіонова, Ю.Я. Вавілов, Л.І. Гончаренко, В.Є. Леонтьєв, Н.П. Радковська визначають фінанси державних підприємств як складову державних фінансів, що дає змогу відслідковувати доцільність функціонування державних підприємств та їх результативність. Слід відмітити, що переважна більшість представників вітчизняних наукових шкіл в основному розглядають фінансову систему з позиції її ролі у суспільному відтворенні. Так, на їх думку, фінансова система - це сукупність відносно відокремлених, але взаємопов'язаних фінансових відносин, які відображають специфічні форми та методи розподілу та перерозподілу ВВП [8]. Необхідно відмітити, що вітчизняні науковці віддають перевагу виділенню наступних сфер фінансової системи: фінанси держави, фінанси суб'єктів господарювання, фінанси населення, міжнародні фінанси і фінансовий ринок. Відповідно, О.Р. Романенко, Б.А. Карпінський, О.В. Герасименко, В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрик дотримуються думки щодо виділення фінансів державного сектора окремою ланкою державних фінансів.

Проте дещо звужують фінанси державного сектора економіки В.П. Кудряшов, С.В. Ковальчук, І.В. Форкун та В.М. Опарін, включаючи до складу державних фінансів лише фінанси державних підприємств, не враховуючи існування інших інституціональних одиниць державного сектора. Досить дискусійною є думка таких науковців, як М.В. Грідчина, В.Б. Захожай, Л.Л. Осіпчук, С.І. Юрій, В.М. Федоров - вони вважають за доцільне не розглядати фінанси державного сектора економіки як окрему ланку державних фінансів взагалі. Оскільки, як ми уже зазначали, фінанси державного сектора економіки відіграють важливу роль як у виконанні державою соціально-економічних функцій та у формуванні фінансових ресурсів держави, так і в забезпеченні національної безпеки. В свою чергу невключення результатів діяльності державного сектора економіки до складу індикаторів рівня як національної безпеки в цілому, так і фінансової безпеки зокрема, призводить до певних прорахунків в економічній політиці держави.

Двояка природа державного сектора економіки чітко прослідковується у підході О.Д. Василика щодо визначення складу фінансової системи України. На його думку, державний сектор економіки виступає як одна із ланок державних фінансів, і є складовою фінансів підприємницьких структур. У свою чергу фінанси підприємницьких структур включають фінанси виробничої сфери, які залежно від форми власності поділяються на державні, акціонерні, колективні та індивідуальні. В результаті виникає ряд дискусійних питань щодо критеріїв такої класифікації та відповідності наведених форм власності чинному законодавству.

Заслуговує на увагу підхід російського науковця Ю.А. Казака, який фінанси державних підприємств, установ та організацій представляє як окрему сферу фінансової системи, розуміючи сутність фінансів як публічних і не враховує існування фінансів недержавних підприємств [2]. На нашу думку, такий поділ не є доцільним, оскільки між державними фінансами і фінансами державного сектора економіки існують нерозривні фінансові взаємозв'язки. Навіть у наукових працях відомих вчених у фінансовій науці Р. Масгрейва і Н. Зінгера зазначається, що державні фінанси є особливою формою функціонування державного сектора економіки [3].

Невизначеність щодо місця фінансів державного сектора економіки пояснюється в першу чергу тим, що на сьогоднішній день не визначено сутність поняття "фінанси державного сектора економіки". На основі визначення сутності фінансів державного сектора економіки та порівняння фінансових відносин, фінансових завдань та цілей державних фінансів, фінансів суб'єктів господарювання та фінансів суб'єктів державного сектора економіки проведемо розмежування між зазначеними сферами та ланками фінансової системи України. Розглядаючи сутність фінансів державного сектора економіки, перш за все, необхідно зазначити, що вони є економічною категорією і представляють систему економічних відносин. При цьому слід зауважити, що економічні відносини мають бути спрямовані на формування, розподіл і використання фінансових ресурсів. Тому, на нашу думку, предметом категорії "фінанси державного сектора економіки" мають бути фінансові ресурси, оскільки, як

відомо, основним завданням суб'єктів державного сектора економіки є формування централізованих та децентралізованих фондів фінансових ресурсів.

На нашу думку, основною метою економічних відносин є забезпечення процесів розширеного відтворення та задоволення соціально-економічних потреб суспільства. Це пов'язано з тим, що, по-перше, фінансово-господарська діяльність суб'єктів державного сектора економіки має бути спрямована на виконання соціально-економічних функцій та забезпечення ефективного розвитку підприємства (установи, організації). Враховуючи вищевикладене, ми пропонуємо наступне визначення: *фінанси державного сектора економіки - це система економічних відносин з приводу формування, розподілу та використання фінансових ресурсів з метою забезпечення процесів розширеного відтворення та задоволення соціально-економічних потреб суспільства*. Слід зазначити, що фінанси державного сектора економіки як фінанси підприємств мають своє функціональне призначення. Основними функціями фінансів державного сектора є перерозподільна, забезпечувальна, розподільча та контрольна. Функції, притаманні фінансам державного сектора, можна розподілити за рівнями їх призначення (прямування) на макро- і мікрофункції. Узагальнені результати дослідження функцій фінансів державного сектора економіки та рівня їх реалізації згруповано у вигляді матриці та наведено у табл. 1. Таким чином, як бачимо, виконання покладених на фінанси державного сектора функцій, в першу чергу, пов'язане із формуванням певних обсягів фінансових ресурсів держави, виконання державою своїх економічних функцій, розвитком та ефективним функціонуванням стратегічних та пріоритетних галузей економіки, а також забезпечення добробуту населення.

Таблиця 1

Матриця реалізації основних функцій фінансів державного сектора економіки

Функції фінансів державного сектора	Суб'єкти економічної системи			
	Держава	Економіка	Суб'єкт господарювання	Населення
Перерозподільна	Перерозподіл ВВП та НД між суб'єктами економічної системи з метою забезпечення їх необхідними фінансовими ресурсами			
Забезпечувальна	Формування певних обсягів фінансових ресурсів	Збільшення економічного зростання	Формування фінансових ресурсів	Забезпечення життєздатності населення
Розподільча	Поповнення дохідної частини Державного бюджету	Реконструкція та оздоровлення пріоритетних галузей	Забезпечення операційної та інвестиційної діяльності	Забезпечення населення необхідними засобами існування
Контрольна	Контроль за формуванням і використанням фінансових ресурсів суб'єктів державного сектора економіки			

Розглядаючи систему фінансових відносин суб'єктів державного сектора економіки, слід зазначити, що вона включає ті ж самі фінансові відносини, що і фінанси будь-якого суб'єкта господарювання, оскільки характер і напрямки господарської і фінансової діяльності не залежать від форми власності.

Дослідження джерел формування фінансових ресурсів суб'єктів державного сектора економіки показало, що основними джерелами є власні та залучені кошти. Специфічною рисою формування власних фінансових ресурсів суб'єктів державного сектора економіки є те, що в основному вони формуються за рахунок державних коштів. Звичайно, суб'єкти господарювання, основною метою функціонування яких є отримання прибутку, поповнюють власні фінансові ресурси фінансовими результатами своєї діяльності. Водночас, суб'єкти господарювання можуть залучати фінансові ресурси у вигляді державних дотацій, державних субсидій, державних інвестицій, а державні корпоративні товариства ще й за рахунок емісії корпоративних прав.

Слід зазначити, що функціонування фінансів державного сектора економіки може бути організовано трьома методами: комерційний розрахунок, неприбуткова діяльність та кошторисне (бюджетне) фінансування. Основна відмінність в організації фінансів державного і недержавного секторів полягає в джерелах формування фінансових ресурсів та напрямках використання фінансових результатів.

Значна кількість державних підприємств (установ, організацій) працюють за методом неприбуткової діяльності. До них належать органи державної влади та установи, заклади соціального забезпечення, заклади освіти, наукові заклади, військові організації, органи юстиції, установи кримінально-виконавчої системи, Національний банк України. Виходячи зі специфіки діяльності, перелічені установи та організації функціонують на основі кошторисного (бюджетного) фінансування. Фінансові ресурси неприбуткових організацій сформовані виключно за рахунок державних коштів та державного майна, а їхня діяльність спрямована на виконання державою соціально-економічних функцій. Суб'єкти господарювання державного сектора економіки працюють також і на засадах комерційного розрахунку, який передбачає отримання прибутку, відшкодування всіх витрат на поточну діяльність та забезпечення розширеного відтворення. Так, якщо розглядати принципи першого методу, а саме комерційного розрахунку, то слід відмітити, що суб'єкти державного сектора економіки функціонують повністю або частково на основі державного майна, працюють задля виконання державних замовлень та державних програм, інвестують свої кошти лише за визначеними напрямками, обмежені у виборі асортименту продукції, що випускається, а також у формуванні власних і позикових фінансових ресурсів, в розподілі та використанні прибутку і підзвітні відповідним органам державної влади.

Взаємозв'язок фінансів державного сектора економіки з державними фінансами та фінансами суб'єктів господарювання можна представити у наступному вигляді (рис. 1).

Рис. 1. Взаємозв'язок фінансів державного сектора економіки з державними фінансами та фінансами суб'єктів господарювання

Виходячи з того, що державний сектор економіки представлений не лише виробничими підприємствами, а й неприбутковими організаціями, то перед фінансами державного сектора економіки постає завдання не лише щодо формування та використання фондів грошових коштів, які зосереджено в складі державних фінансів, а й здійснення елементів грошово-кредитної політики та виконання соціальних завдань. Відповідно даний сегмент фінансів державного сектора економіки є невід'ємною складовою державних фінансів. Що стосується державних підприємств сфери матеріального виробництва, то, як ми знаємо, вони в основному зосереджені у базових та стратегічно важливих галузях економіки і координація їх діяльності знаходиться під контролем державних органів влади. І хоча організація їх фінансів не відрізняється від організації фінансів суб'єктів господарювання приватної власності, на нашу думку, вони повинні відображатися у складі державних фінансів. Це пояснюється тим, що фінанси державного сектора економіки посідають значне місце у складі державних фінансів, тому що за рахунок доходів, отриманих в результаті діяльності державного сектора економіки, певною мірою відбувається формування централізованих фондів, бо фінансові ресурси й отримані доходи цих підприємств повністю або частково належать державі. Окрім того, діяльність суб'єктів господарювання державного сектора економіки регулюється державою як на підставі оперативного управління, так і господарського відання.

Знову ж таки не можна фінанси державних установ, організацій, закладів віднести до складу державних фінансів, а фінанси державних підприємств - до складу фінансів суб'єктів господарювання, оскільки за таким поділом не можна буде відслідкувати та оцінити підприємницьку діяльність держави і, відповідно, визначити її вплив на основні показники соціально-економічного розвитку України.

Висновки. Отже, створення та функціонування фінансів державного сектора економіки має спільні риси з фінансами суб'єктів господарювання недержавної форми власності у сферах фінансових відносин, у формуванні фінансових ресурсів та в організації фінансів. Але їм притаманні і свої особливості, що полягають в першу чергу в тому, що засновником даних суб'єктів господарювання є держава, виконання функцій впливає на функціонування певних суб'єктів економічної системи, формування фінансових ресурсів здійснюється в основному за рахунок державних

(бюджетних) коштів, їх діяльність направлена на виконання державою соціально-економічних функцій. На нашу думку, виділення фінансів державного сектора економіки окремою ланкою державних фінансів є досить обґрунтованим. Саме такий підхід дасть змогу чітко визначити ефективність функціонування державного сектора економіки та оцінити його внесок у формування фінансових ресурсів держави.

Список літератури

1. Базилевич В. Д. Посилення ролі фінансів у трансформаційній економіці / В. Д. Базилевич // Фінанси України. - 2004. - № 5. - С. 5-10.
2. Ермакова Е. А. Государственные финансы в финансовой системе России / Е. А. Ермакова // Финансы и кредит. - 2007. - № 3. - С. 32-41.
3. Лютий І. О. Новітні тенденції розвитку фінансової системи держави / І. О. Лютий // Фінанси України. - 2004. - № 5. - С. 24-30.
4. Теорія фінансів : підручник / О. Д. Василик ; КНУ ім. Т. Г. Шевченка. - 4-те вид., доп. - К. : Ніос, 2003. - 416 с.
5. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями : монографія / В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін ; ред. В. М. Федоров ; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ. - К. : КНЕУ, 2002. - 387 с.
6. Фінансова система України : навчальний посібник / М. І. Карлін. - К. : Знання, 2007. - 324 с. - (Вища освіта ХХІ століття).
7. Шевчук В. О. Державні фінанси зарубіжних країн / В. О. Шевчук // Фінанси України. - 2002. - № 2. - С. 313.
8. Шитко О. П. Фінансова система: підходи до визначення та кількісної оцінки / О. П. Шитко // Актуальні проблеми економіки. - 2006. - № 4. - С. 66-75.

Дехтяр Н.А. Основи функціонування фінансів державного сектора як складової фінансової системи / Н.А. Дехтяр, О.В. Дейнека // Вісник Української академії банківської справи.- 2009.- 1 (26).- С. 58-64.